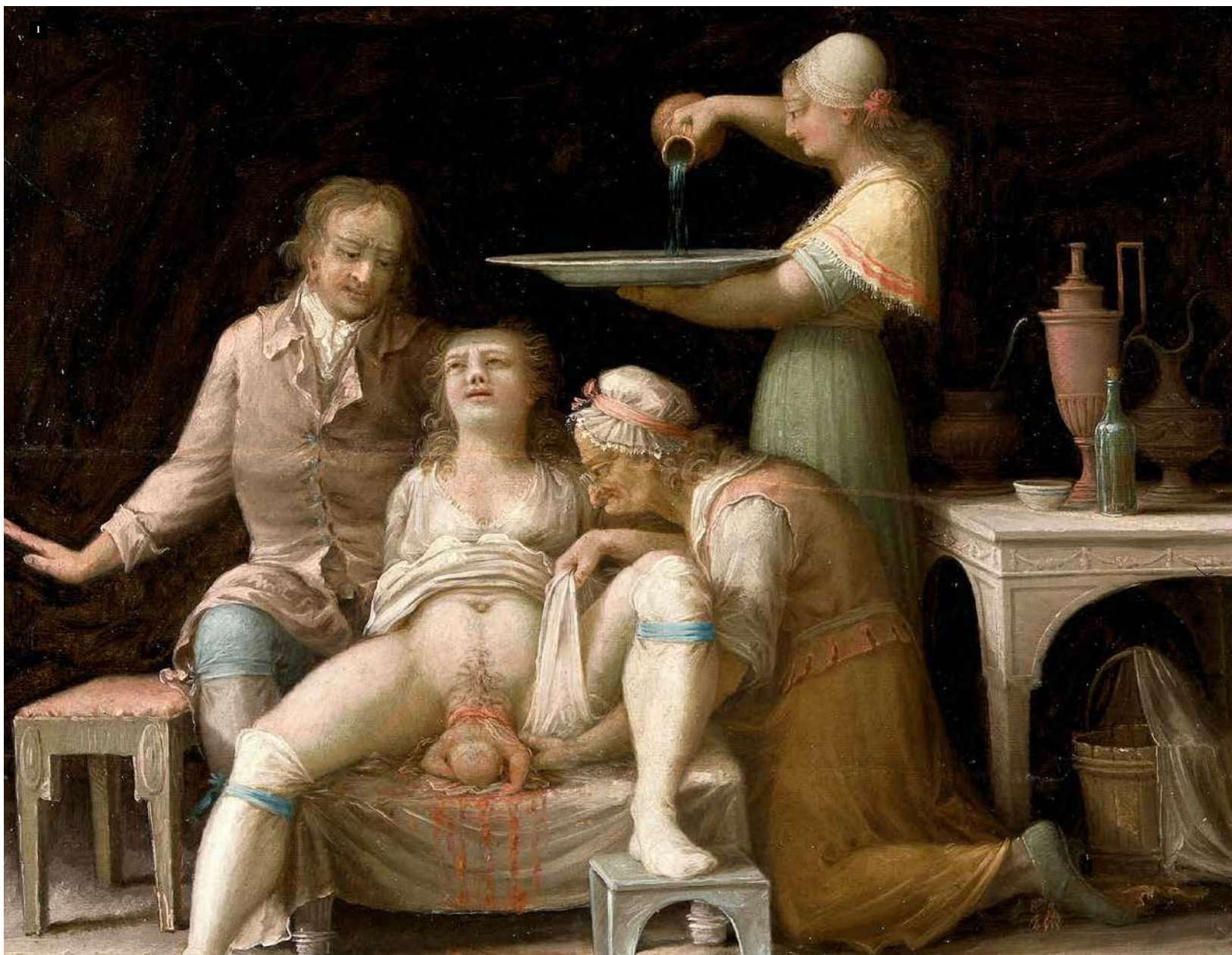

Was bevallen vroeger een vrouwenzaak?

Ook in de negentiende en vroege twintigste eeuw waren mannen welkom bij de bevalling. Ze deden zelfs iets.

AUTEUR HIEKE HUISTRA (UNIVERSITEIT UTRECHT)

Baby's komen, als alles goed gaat, uit de vagina. Dat maakt bevallen een delicate aangelegenheid. Het betekent dat iedereen die een vrouw assisteert bij haar bevalling dicht bij of zelfs in haar vagina moet komen, terwijl vrouwen hun vagina in het algemeen slechts zeer beperkt blootgeven. Dat kan de nodige schroom veroorzaken bij de aanstaande moeder. Het idee bestaat dat die schroom er mede voor zorgde dat bevallen vroeger een vrouwenzaak was, waarbij de zwangere vrouw medische hulp ontving van de vroedvrouw, baker en ervaren buurvrouwen, en emotionele bijstand van haar moeder, schoonmoeder en andere vrouwelijke familieleden. De mannelijke dokter kwam alleen langs als het echt niet anders kon, en de aanstaande vader wachtte voor de deur, of in de kroeg, en kwam pas binnen als het kind geboren was. Een bijkomend voordeel van de bevalbijstand door andere vrouwen – met een vagina – was dat zij vaak ervaringskennis hadden, iets wat bij mannen – zonder vagina – uiteraard nooit het geval was. Bevallen als vrouwenzaak – het klinkt niet onaannemelijk, en het beeld heeft ook een zekere romantische aantrekkingskracht. Maar helaas: het klopt niet. In verschillende plaatsen en op verschillende momenten in het verleden was het hebben van een vagina beslist geen vereiste om aanwezig te mogen zijn in de bevalkamer. Zowel artsen (toen vrijwel altijd man) als echtgenoten (toen altijd man) waren welkom.

MANNEN VAN STAND

Neem Nederland, begin twintigste eeuw. Daar werden jaarlijks zo'n 175.000 baby's

geboren, vrijwel allemaal thuis, in de bedstee of op de keukentafel. Bij bijna alle bevallingen was medische hulp aanwezig, meestal een huisarts of een vroedvrouw. De bevoegdheden van artsen en vroedvrouwen waren halverwege de negentiende eeuw bij wet vastgelegd. Vroedvrouwen mochten alleen bevallingen begeleiden die een 'ongestoord natuurlijk verloop' hadden. Ze mochten geen verlostang of andere instrumenten gebruiken, geen medicatie toedienen zonder overleg met een arts en geen inwendige keringen doen. Artsen mochten dat allemaal wel, en zij mochten alle typen bevallingen begeleiden, zowel natuurlijke als pathologische. Tijdens hun zwangerschap kozen vrouwen zelf of ze voor de bevalling een vroedvrouw of een arts wilden spreken. Als ze genoeg geld hadden tenminste, want arme vrouwen werden in principe geholpen door een vroedvrouw in dienst van de gemeente. Als er complicaties optraden bij een bevalling die door een vroedvrouw geleid werd, dan werd als de tijd het toeliet alsnog een arts gehaald; als de tijd het echt niet toeliet kreeg de vroedvrouw iets meer ruimte om medische handelingen te verrichten. In 1900 werd bijna 40 procent van de bevallingen begeleid door een arts en bijna 60 procent door een vroedvrouw. Midden jaren veertig waren de verhoudingen omgedraaid: artsen deden 60 procent van de bevallingen en vroedvrouwen 40; bevallingen zonder medische hulp kwamen nauwelijks meer voor. De stijging van het aandeel van de artsen kwam niet door een groei in pathologische bevallingen, maar doordat vrouwen en hun echtgenoten steeds vaker kozen voor een arts in plaats van een vroedvrouw.

ZIJAAZICHT

Een bevallingstafereel. Olieverf op doek, anoniem, 1800, vermoedelijk uit Zweden (Bron: Wellcome Collection London).

Vaders stonden dicht genoeg op de actie om bloed te zien vloeien

Soms was dat een gevolg van hun keuze om in een kraamkliniek te bevallen. Met name in de grote steden wilden steeds meer vrouwen in het ziekenhuis bevallen, en ziekenhuisbevallingen werden in principe geleid door een arts (een aantal opleidingsziekenhuizen uitgezonderd). Vrouwen hadden verschillende redenen om voor het ziekenhuis te kiezen. Ze vonden een thuisbevalling ouderwets, ze hoopten (ten onrechte) dat een ziekenhuisbevalling veiliger was, of ze hadden thuis al tien kinderen rondlopen en wilden toch een rustige kraamtijd. Een ziekenhuisbevalling kon ook goedkoper zijn dan een thuisbevalling, omdat je een all-in prijs betaalde voor assistentie bij de bevalling en verzorging in het kraambed — thuis moest je daarvoor een arts of vroedvrouw, een baker en eventueel een kraamverpleegster allemaal apart betalen.

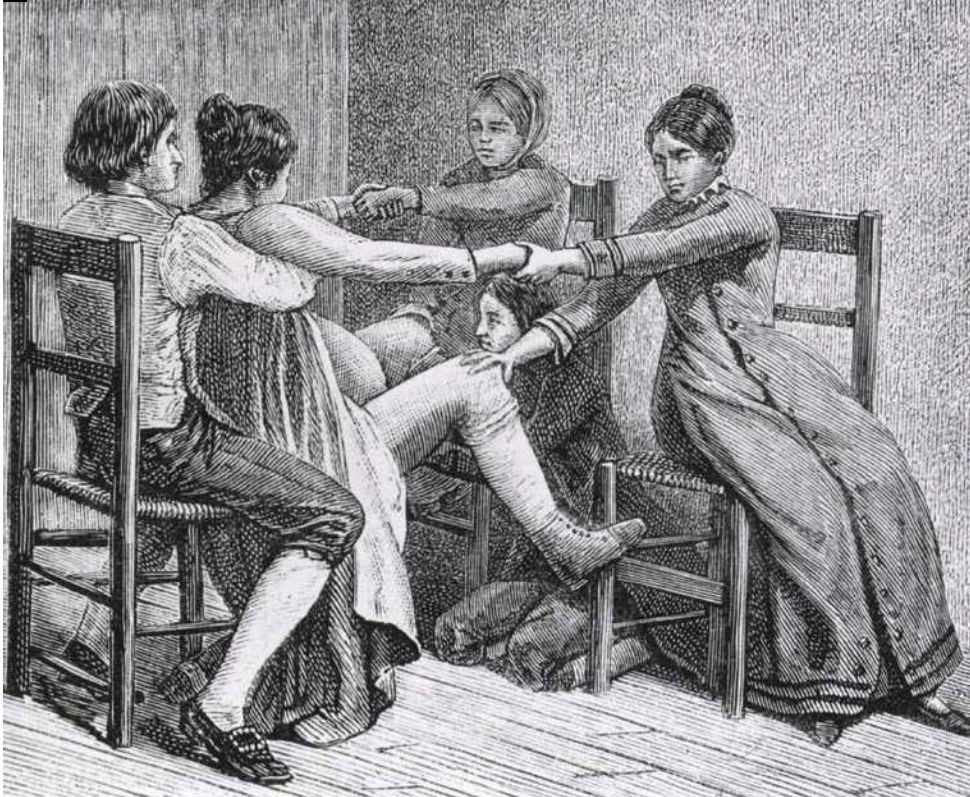
Maar veruit de meeste bevallingen waren nog altijd thuis. Bij een deel van die thuisbevallingen kozen de aanstaande ouders bewust voor een arts, wederom om uiteenlopende redenen. Net als een ziekenhuisbevalling werd een thuisbevalling met een arts soms als modern of veiliger gezien dan een bevalling met een 'ouderwetse' vroedvrouw. Ook de bredere bevoegdheid van de arts had een zekere aantrekkingskracht: sommige vrouwen wilden bijvoorbeeld een arts omdat ze wisten dat die medicatie mocht toedienen om de bevalling te versnellen. Daarnaast konden er financiële voordelen zijn. Artsen waren weliswaar duurder dan vroedvrouwen — alhoewel sommige artsen patiënten van vroedvrouwen probeerden weg te kapen door hun tarieven laag te houden —, maar wanneer bij een bevalling met een vroedvrouw complicaties optraden en er alsnog

een arts moest komen, betekende dat op veel plekken dat je twee keer moest betalen. Tot slot was de keuze voor arts of vroedvrouw ook een standskwestie. Artsen hadden een aanzienlijk hogere sociale status dan vroedvrouwen. De meisjes die naar de vroedvrouwenschool gingen, kwamen uit de middenklasse — het waren de dochters van boeren, kleine winkeliers, timmerlui en kleermakers; in de jaren voor hun opleiding hadden ze gewerkt als dienstbode, kindjuffrouw of naaister. Als vrouw van de notaris werd je liever niet door zo iemand geholpen bij je bevalling. En als gegoede burgervrouw wilde je graag net zo zijn als de vrouw van de notaris, dus ook in de hogere middenklasse waren artsen populairder dan vroedvrouwen. Het lijkt erop dat stand belangrijker was dan sekse om te bepalen wie er wel of niet gewenst was bij een bevalling.

Al in 1901 beklagde de Beverwijkse vroedvrouw T. Venlet zich hierover: 'Men neemt onze hulp in die [gegoede] kringen niet aan, niet zoozeer omdat men overtuigd is van onze ongeschiktheid dan wel zeer dikwijls uit standsbegrip en vooroordeel.' Ze illustreert haar punt met een anekdote over een dame die een arts wilde bespreken voor haar bevalling. De arts adviseerde om in plaats daarvan een vroedvrouw te vragen, tot grote verbazing van de zwangere, die het niet alleen verwonderde dat de arts belangeloos inkomsten liet schieten, maar ook dat een arts zo positief kon zijn over een vroedvrouw. Ze nam het in overweging, maar zag er na overleg met haar man van af, want, in zijn woorden, 'dat staat toch niet voor menschen van onze stand'.

GEPUF EN GEBLAAS

Artsen waren niet de enige mannen in de kraamkamer. Ook de aanstaande vaders waren regelmatig aanwezig. Hoe vaak precies weten we niet, want van vaderlijke aanwezigheid werden geen statistieken

bijgehouden, zoals van artsen en vroedvrouwen. Maar bevalverslagen, dagboeken en artsenmemories laten wel zien dat hun aanwezigheid vanzelfsprekend en breed geaccepteerd was.

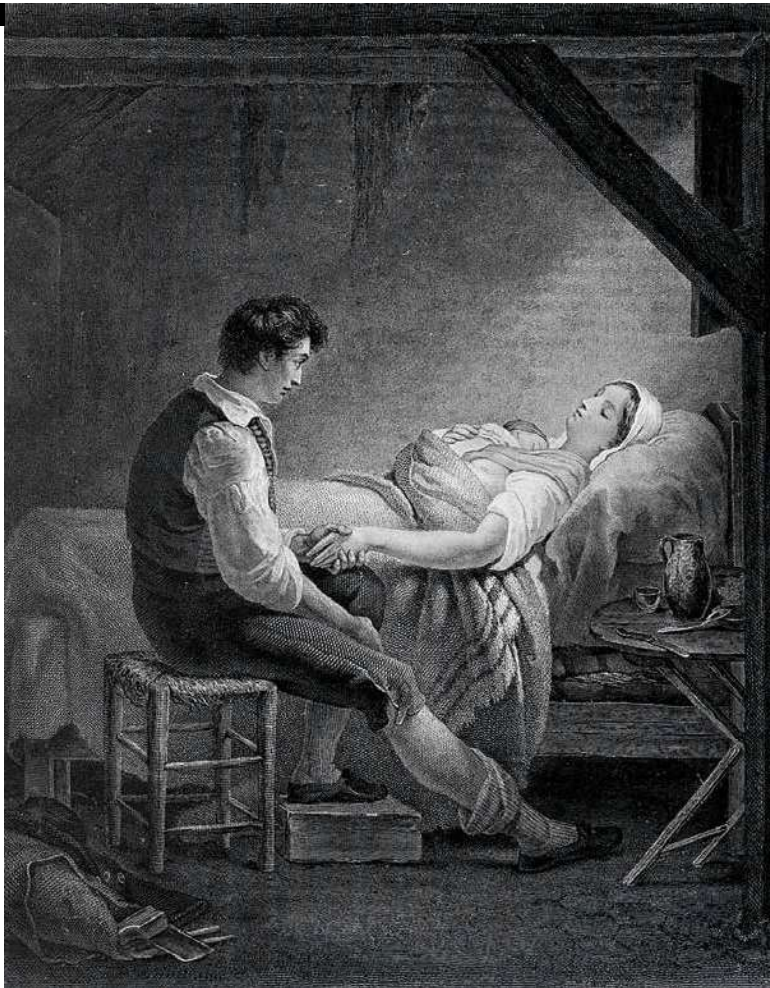
Een goede illustratie van die vanzelfsprekendheid is de volgende anekdote uit de vroege twintigste eeuw, over een bevalling waarbij de vader uiteindelijk níét aanwezig was. Het was een bevalling in kermistijd, beschreven in de memoires van de Utrechtse vrouwenarts Maurits Lodewijk Muller. Een assistent van Muller begeleidde samen met een baker en een buurvrouw een bevalling. De man van de vrouw zat in de kroeg toen de weeën begonnen, maar werd opgehaald om bij de bevalling te kunnen zijn. Helaas was hij al aardig ver heen én had hij daarnaast een harmonica bij zich. Bij elke wee

speelde hij steeds hetzelfde wijsje op de harmonica, want, hilde de man, 'Ik kan dat gekarm niet aanhoren'. Zodra de wee over was, verviel de man in 'lethargische onverschilligheid'.

Assistent, buurvrouw en baker besloten dat dit weinig behulpzaam was en wilden de man weg hebben, maar kregen hem de deur niet uit. Dus haalden ze Muller erbij, maar ook die kwam niet verder. Wat hij ook zei, hij kreeg steeds hetzelfde antwoord: 'Mijn ploas is noas mijn vrouw en ik goaj nie.' Een politieagent die gevraagd was voor het raam te gaan staan bij wijze van aansporing haalde ook niets uit. Uiteindelijk loste de assistent het op: 'Hij stopte hem iets in de handen, fluisterde het een en ander in zijn oren en daar begonnen zijn ogen [van de vader] te glinsteren.' De man vertrok –

2 VOORAAZICHT

Un accouchement en Pensylvanie, d'après Engelmann. Uit: Gustave-Joseph-Alphonse Witkowski, Histoire des accouchements chez tous les peuples (Parijs 1887) (Bron: National Library of Medicine Bethesda (MD)).

Schaamte was geen reden om de aanwezigheid van mannen bij de bevalling te ontmoedigen

ongetwijfeld naar de kroeg om nog een borrel te halen. Zodra hij de deur achter zich dicht liet vallen, werd die vergrendeld. Deze vader werd weggestuurd, maar toch laat het verhaal vooral zien hoe gebruikelijk de aanwezigheid van vaders was. De harmonicaspeler was niet toevallig thuis toen de bevalling zich aandeede — nee, hij werd er speciaal voor uit de kroeg gehaald. En toen de andere aanwezigen hem weg probeerden te krijgen, verweerde hij zich met een beroep op het feit dat zijn plaats nu eenmaal naast zijn vrouw was.

Dat dit sentiment ook onder nuchtere mannen breed gedragen werd, blijkt bijvoorbeeld uit een medisch artikel van Muller over langdurige bevallingen. Hij merkt daarin op dat aanstaande vaders bij die bevallingen vaak niet wilden slapen omdat zij het als hun ‘zedelijken plicht’ zagen om naast het bed van hun vrouw te blijven zitten.

Muller had liever dat de vaders wel sliepen, omdat ze uitgerust van meer nut waren dan uitgeput. Mannen zagen dat zelf soms ook in. Zo ging prins Hendrik in de vroege ochtend van 30 april 1909, toen de bevalling van zijn vrouw Wilhelmina al twee dagen aan de gang was, toch maar even op een veldbed nabij de koninklijke slaapkamer liggen. Veel rust kreeg Hendrik niet, want al na een uurtje werd hij opgehaald. De baby stond op het punt geboren te worden, en daar moest de aanstaande vader nu eenmaal bij zijn.

BLIKVELD

De vaders waren niet alleen bij de geboorte, ze deden ook iets. De kachel aanmaken en koffiezetten, maar ook instrumenten aangeven, baarhoudingen ondersteunen en lampen vasthouden. Muller vertelt over een vader die hem bijlichtte met een petroleum-lamp, en vervolgens bijna het huis in brand zette omdat hij flauwviel bij het zien van al het bloed, en de lamp losliet — gelukkig kon een van de assisterende buurvrouwen

de lamp net op tijd overnemen. Flauwvallende vaders kwamen vaker voor, aldus Muller: 'De sterkste kerels heb ik zien neerkwakken ... bij het gezicht van een klein plasje bloed.' Het illustreert dat mannen niet alleen in de kamer waren, maar ook dicht genoeg op de actie stonden om bloed te zien vloeien.

Maar hoe zat met de vagina zelf? Zagen mannen die ook? In zijn klassieker *Het volkomen huwelijk* merkt de vrouwenarts Theodoor van der Velde op dat 'tijdens het begin van de baring betrekkelijk dikwijls een coïtus wordt uitgeoefend'. Deels, aldus Van der Velde, vanwege het geloof dat dit bijdroeg aan een voorspoedig verloop van de bevalling, en deels als gevolg van alle emoties die een bevalling oproept. Dat mannen de vagina penetreerden, betekent niet dat ze hem ook zagen, maar wel dat de vagina in elk geval geen volstrekt verboden terrein was voor aanstaande vaders.

Van sommige vaders weten we dat ze ook later in de bevalling dicht bij de vagina kwamen. In een bevallingsverslag uit 1938 beschrijft een anonieme vroedvrouw dat ze een echtgenoot vraagt een been van zijn vrouw vast te houden (overigens nadat de echtgenoot soep, boterhammen, thee en 'een geurend, bruin gebraden biefstukje'

voor haar bereid heeft). Hij moet in bed gaan zitten, het been omhooghouden en tegen de buik van zijn vrouw aan duwen, en indien nodig haar spieren masseren. Een buurvrouw doet hetzelfde met het andere been. In deze situatie lijkt het niet onaannemelijk dat de vader de vagina daadwerkelijk kan zien. Maar voor andere vaders hoeft dat zeker niet het geval geweest te zijn — zij zaten wellicht eerder naast of achter dan onder hun vrouw.

Dit alles wil dan ook niet zeggen dat schaamte geheel niet bestond. Zo lezen we in een rapport uit 1911, over de positie van vroedvrouwen, dat vrouwen soms uit 'valsche schaamte' een bij de bevalling uitgescheurde bilnaad niet door een arts laten hechten (vroedvrouwen mochten dat destijds niet doen), en duikt er in de casusverslagen in het *Tijdschrift voor Praktische Verloskunde* af en toe een vrouw op die zich niet inwendig wil laten onderzoeken.

Maar de overgrote meerderheid van de zwangere had daar geen moeite mee. Schaamte was geen reden om de aanwezigheid van mannen bij de bevalling te ontmoedigen. Baby's mogen dan uit de vagina komen, bij de bevalling van weleer waren ook mensen met een penis — artsen en echtgenoten in het bijzonder — van harte welkom. ■

Lees meer

Dit stuk is deels gebaseerd op mijn artikel "'He, for whom she endures all this': Dutch men in childbirth, 1900-1940", dat op dit moment ter beoordeling bij een medisch-historisch tijdschrift ligt. Meer over de aan- en afwezigheid van mannen bij de geboorte in andere plaatsen en tijden is bijvoorbeeld te lezen in *In the Family Way: Childbearing in the British Aristocracy, 1760-1860* van Judith Lewis (New Brunswick 1986); *Make Room for Daddy: The Journey from Waiting Room to Birthing Room* van Judith Leavitt (Chapel Hill 2009); "'A more careful tender nurse cannot be than my dear husband': Reassessing the role of men in pregnancy and childbirth in Ulster, 1780-1838" van Leanne Calvert (*Journal of Family History* 42 (2017): 22-36); 'Hiding in the pub to cutting the cord? Men's presence at childbirth in Britain c. 1940s-2000s' van Laura King (*Social History of Medicine* 30 (2017): 389-407); en "'I would not feel the pain if I were with you': Catalina Micaela and the cycle of pregnancy at the court of Turin, 1585-1597" van Magdalena Sánchez (*Social History of Medicine* 28 (2015): 445-464). Voor de verhouding tussen artsen en vroedvrouwen in Nederland, zie het werk van medisch historica Hilary Marland uit de jaren negentig, bijvoorbeeld: 'Questions of competence: The midwife debate in the Netherlands in the early twentieth century' (*Medical History* 39 (1995): 317-337).

3 NA DE FEITEN

La pauvre femme en couche.
Gravure, Jean-Jacques Frilley, 1827,
naar Ary Scheffer (Bron: Wellcome
Collection London).